

CIP-GEGEVENS: Koninklijke Bibliotheek, Den Haag

Westerbeke, Joh

De Bruidegom komt!: 150 jaar Gereformeerde Gemeente in
Nederland te Bruinisse / door Joh. Westerbeke - Middelburg
Middelburg-III

Met lit. opgave / pers. geg.

ISBN 90-74557-08-2

Trefw.: Bruinisse / kerkhistorie

De Bruidegom komt!

150 JAAR

GEREFORMEERDE

GEMEENTE IN

NEDERLAND TE

BRUINISSE

© copyright: 1998

Uitgeverij Middelburg

't Zanddorp 2

4335 AJ Middelburg, tel. 0118 - 625472

ISBN 90-74557-08-2

Op de omslag: *Ds. P. van Dijke*
De oude kerk
De nieuwe kerk
Vissersboot

Omslag ontwerp: Arie van der Meer, Arcos Design, Bruinisse

Joh. Westerbeke

Inhoud

Voorwoord ds. F. Mallan	5
1 Uit het verleden van Bruinisse	9
2 Groei en afbraak	16
3 Waar Gij de kudde legert op de middag	22
4 Budding-gemeente: Nieuwerkerk-Oosterland-Bruinisse	28
5 De laatste jaren van de streekgemeente 1841-1845	36
6 Een kruisgemeente geworden en het vervolg	43
7 Pieter van Dijke uit Sint Philipsland	49
8 Het kerkelijk leven in Bruinisse van 1830 tot 1848	60
9 Waar kruis is, daar is Christus	68
10 De Waalen-kerk	79
11 Van 1860 tot 1883, velen toegebracht!	88
12 Ledeboeriaanse gemeenten	102
13 De profeten ons ontbreken	109
14 De ouden vallen weg	117
15 De oefenaars P. Beekman en G.H. Kersten	127
16 De Oud Gereformeerde Gemeente en andere gemeenten	139
17 De eerste eigen predikanten	149
18 Eerste dienst van W.C. Lamain	164
19 Ds. J. Vreugdenhil 1925-1932	169
20 Crisis- en oorlogsjaren	183
21 Wat aan de komst van ds. F. Mallan vooraf ging	204
22 De jonge predikant van Bruinisse	214
23 Vóór de dag des kwaads	227
24 De ramp van 1 februari 1953 en wat volgde	231
25 Zoekende vrucht	242
26 De jaren 1960 tot 1998	250
27 De afdeling Zierikzee en haar voorgeschiedenis	269
28 Ds. Pieter van Dijkeshoel	282
29 En gedenk aan uwen Schepper	290
30 De Bruidegom komt!	295
Bijlagen:	
A Overzicht predikanten, ouderlingen, diakens, kosteren en voorzangers	300
B Beroepen predikanten en kandidaten	303
C Register persoonsnamen	305
Geraadpleegde bronnen, geschriften en literatuur	311

Voorwoord

Als dit boek verschijnt, dan mag de gemeente van Bruinisse een 150-jarig bestaan gedenken. Dit betekent dat deze gemeente de oudste gemeente in ons kerkverband is.

Het was een goede gedachte van de kerkeraad om voor de herdenking hiervan dit boek uit te geven. En het mag nu ook blijken dat men voor het schrijven van dit boek in de heer Joh. Westerbeke de geschikte persoon gevonden heeft. Als een man die met het kerkelijk leven in Zeeland goed op de hoogte mag zijn, was hij het meest er wel toe geschikt te achten om de belangrijkste feiten in dit boek te vermelden. De verzameling daarvan, zoals men die nu in dit boek kan vinden, heeft hem zeer begrijpelijk toch wel heel veel werk gekost. Maar al wat wetenswaardig was om vermeld te worden, heeft hij met de liefde van zijn hart nagevorst, waardoor het boek zeer lezenswaardig is geworden, niet alleen voor de gemeente van Bruinisse, maar voor al onze gemeenten.

Men kan dan ook wel verwachten dat dit boek ingang zal vinden bij een niet geringe lezerskring. De schrijver is erin geslaagd om niet alleen belangrijke kerkelijke feiten te vermelden, maar om het werk Gods in het leven van Zijn kinderen ons onder het oog te brengen. Zo vinden we in dit boek dus geen dorre opsomming van kerkelijke gebeurtenissen, maar de leiding Gods in het kerkelijk leven, waarbij het zieleleven van Gods kinderen zo nauw betrokken was, vinden we op een aantrekkelijke wijze voor ons vermeld.

Als de schrijver van dit boek er zich voor heeft willen inzetten om de belangrijkste feiten van het ontstaan en voortbestaan van deze gemeente te vermelden, is hij er als vanzelf toe gekomen om veel meer te vermelden dan hij voornemens was te doen. Geen onbelangrijke dingen zijn hem dan voor de aandacht gekomen. Ds. W.C. Lamain heeft in deze gemeente als jongen van negentien jaar op aandringen van een achtenswaardige ouderling zijn eerste preek gedaan. Hij heeft ons zelf eens verteld hoe hij had mogen geloven dat hij op die jonge leeftijd Gods Woord al zou mogen uitdragen.

De krachtadige bekering van Jan Verkamman onder oefenaar G.H. Kersten kunnen we in dit boek vermeld vinden. Verder is aandacht geschonken aan de leraars die de gemeente hebben gediend. De bijzonder lezenswaardige brief van ds. J. Vreugdenhil, die we onlangs in De Wachter Sions hebben opgenomen, had de schrijver van dit boek ook reeds hierin geplaatst. Zo blijft die brief ook in dit boek voor ons bewaard. Ook van de andere leraars die de gemeente hebben gediend kunnen we in dit boek bepaalde dingen lezen die ons wat te zeggen hebben.

Daar het dit jaar vijftig jaar geleden is, dat de schrijver van dit voorwoord door ds. J. Fraanje in de gemeente van Bruinisse als zijn eerste gemeente

bevestigd is in het ambt van herder en leraar, zag de kerkeraad graag dat bij die gelegenheid dit boek zou worden uitgegeven.

Er is ook in die vijftig jaar veel gebeurd, maar het heeft ons wel wat te zeggen gehad, als we mochten zien dat de gemeente toch is bewaard gebleven bij de leer die door ds. P. van Dijke daar is gebracht. Dit is er toch wel te meer een bewijs van geweest dat de stichting van deze gemeente door ds. Van Dijke een werk Gods geweest is. Onze eerste gemeente die we gediend hebben, is ons in deze vijftig jaren niet alleen trouw gebleven, maar heeft ook de leer niet los kunnen laten waarin ds. Van Dijke ze reeds is voorgegaan en waarin wij hem, door Gods genade hebben mogen navolgen.

Aan wat er tot aan onze komst tot de gemeente vooraf ging en wat er zoal is voorgevallen tijdens ons verblijf aldaar, is nogal ruimschoots aandacht geschonken, waar we wel wat van opgeschrikt zijn, maar wat toch ook niet mag vergeten worden, daar al wat de Heere gedaan heeft waardig is herdacht te worden.

Elf jaar hebben we deze gemeente mogen dienen en veel liefde hebben we van haar tot op de dag van heden ondervonden. Maar zo blijft onze eerste gemeente ons ook nog steeds na aan het hart liggen.

Ook hebben we er de watersnood meegemaakt en met de oude kerkeraadsleden, die we in dit boek leren kennen, een nauwe omgang gehad. En het waren niet alleen de ouderlingen uit Bruinisse, maar ook van de naburige gemeenten van Nieuwerkerk en Zierikzee, aan wie we ons nauw verbonden mochten weten. Zo is de schrijver er ook als vanzelf toe gekomen om van deze mensen een korte beschrijving te geven.

Ons voorwoord zou te lang worden als we zouden ingaan op al wat dit boek ons te lezen biedt. Men zal begrijpen dat bij ons de gedachten zich nu ook vermenigvuldigen. In de tijd dat we in Bruinisse waren, hebben we de oude mensen onder de leden van onze gemeente ook veel horen verhalen van wat we nu in dit boek beschreven vinden. We hebben de schrijver daar ook van op de hoogte gebracht. Al wat dit boek ons te lezen geeft, is zuiver historisch en boeit de aandacht van het begin tot het eind, waarom we de verwachting durven uitspreken dat dit boek niet alleen in Bruinisse, maar ook daarbuiten in geheel het land zijn weg zal vinden. Ook wel doordat de prijs van dit omvangrijke werk zo laag mogelijk is gehouden.

We kunnen dan ook niet anders dan onze waardering uitspreken voor alles wat de schrijver hierin heeft willen doen. Maar daar het duidelijk merkbaar is dat het werk dat hij hierin had te verrichten hem niet te zwaar viel, omdat al wat hem voorkwam hem zelf ook heeft aangesproken, is het boek ook te meer waardevol daardoor geworden.

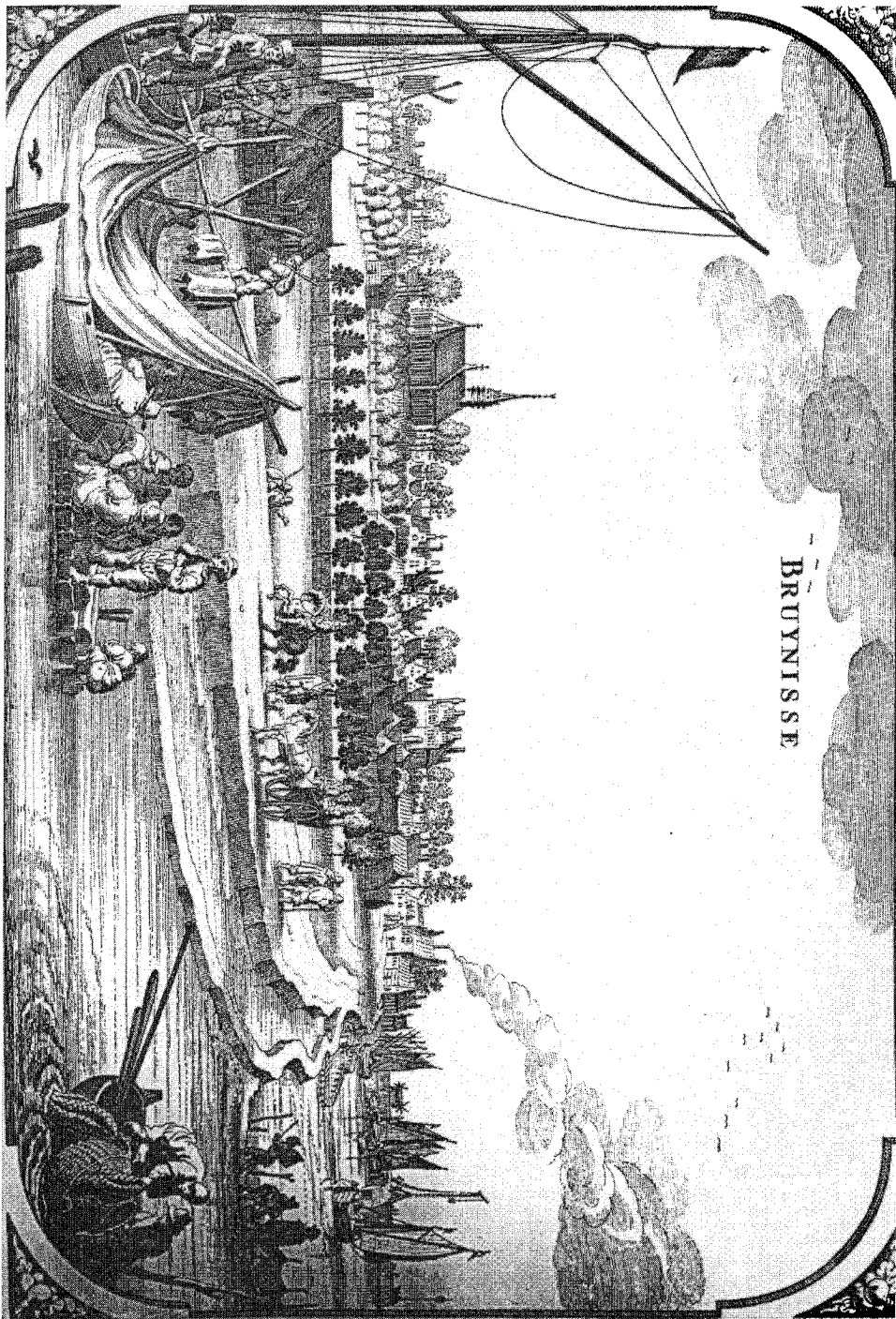
De Heere mocht het werk dat daarin door hem verricht is, ook nog ten zegen willen stellen. Dan zou de herdenking van wat de Heere in de gemeente van

Bruinisse heeft gedaan, ook nu nog een vruchtbare uitwerking mogen hebben onder het geslacht van hen, die de gebeden ook ongetwijfeld voor hun nageslacht hebben opgezonden.

We gaan de toekomst des Heeren tegemoet, waar de schrijver ons in het laatste hoofdstuk op gewezen heeft. Maar Gods trouw zal ook rusten op het late nageslacht tot de laatste van de door God gekenden zal zijn ingezameld.

Alblasserdam, september 1998

ds. F. Mallan

1 Uit het verleden van Bruinisse

"Gaat rondom Zion, en omringt haar; telt haar torens; Zet uw hart op hare vesting; beschouwt onderscheidenlijk hare paleizen, opdat gij het aan het navolgende geslacht vertelt.

Want deze God is onze God eeuwiglijk en altoos; Hij zal ons geleiden tot den dood toe" (Psalm 48 vers 13-15).

Bij het herdenken van het 150-jarig bestaan van de gemeente bevatten deze woorden alles wat achter ligt, maar ook alles voor de toekomst. Dus is het ook voor het volgende geslacht, van het hoogste belang te vertellen wat God gedaan heeft!

Toen de Reformatie meer naar buiten begon te treden, werd in een van de eerste uitgaven van de berijmde Psalmen het Symbolum-Apostolorum opgenomen. Nog steeds is dit in de Psalmberijming van Petrus Datheen te vinden. Het tweede vers van deze berijmde geloofsbelijdenis is een kernachtige omschrijving, over wat de kerk van alle tijden gelooft:

*Ik geloof in den Heil'gen Geest geprezen;
Dat er een christenkerk is en zal wezen,
Een verzaam'ling der gelovigen t' zame,
Een gemeenschap der heiligen bekwame,
Een vergeving van onze zonden al,
En dat dit vlees heerlijk verrijzen zal;
Een eeuwig leven, 't welk wij zullen erven;
Op dit geloof wil ik leven en sterven.*

Wordt dit nóg gezongen en is het nog praktijk in de oude vissersplaats? Het 150-jarig bestaan van een gemeente te herdenken is goed, maar er wordt in het bovengenoemde vers over het voortbestaan, over de vaste hoop en de verwachting van de kerk gesproken. Alleen met die hoop en verwachting is er maar toekomst voor de kerk des Heeren.

Gelukkig is het niet in handen van mensen, want: *"Mijn raad zal bestaan en Ik zal al Mijn welbehagen doen"* (Jesaja 46 vers 10b).

Die raad en dát welbehagen gaat dwars door de wil en de overleggingen van de mens, ja dwars door de zonde heen, naar het door God bepaalde doel.

Is er dáárom in Bruinisse nog een kerk, waar God op het hoogst verheerlijkt en de mens op het diepst vernederd wordt? Dit houdt heel wat in, maar het is wel de leer van vrije genade!

Uit schorren en slik ontstaan

Nadat in 1468 door Adriaan van Borsele opdracht gegeven was om een bedding aan te brengen rondom de schorren aan de noord-oostzijde van het eiland Duiveland, (los van Schouwen) werd er een begin gemaakt met de aanleg van het dorp Bruinisse. Tot in de vorige eeuw ook wel Oost-Duiveland genoemd.

Men begon met de Oudestraat, die vanaf de dijk eindigde in een halve cirkel rondom de kerk.

Van deze kerk, die wat later gebouwd werd, staat vermeld dat hij werd gebouwd 'ter eeren Gods, Sijne gebenedijder moedere de maget Sinte Marie ende den heyligen apostel Sinte Jacob de Mindere, die aldaer een patroon wesen sal'.

In 1518 werd als eerste priester aangesteld Cornelis Rynierszoon.²

Het was in het jaar 1530 dat het hele eiland overspoeld werd, door dijk-doorbraken met de St. Felixvloed.

Dit herhaalde zich met de bekende Allerheiligenvloed op 1 november 1570. In de loop der eeuwen kwam dit nog verschillende malen voor, tot 1 februari 1953. De inwoners hebben dus steeds met het water geworsteld.

De Reformatie

Intussen was de gezegende Reformatie in de 'lage landen aan de zee' doorgebroken, met, volgens W. á Brakel, een nieuw tijdperk: *"En de zevende engel heeft gebazuind, en er geschiedden grote stemmen in den hemel, zeggende: De koninkrijken der wereld zijn geworden onzes Heeren en van Zijn Christus, en Hij zal als Koning heersen in alle eeuwigheid"* (Openbaring 11 vers 15).

Heertlijk geloofd werde Zijn Name

Tot in der eeuwigheid;

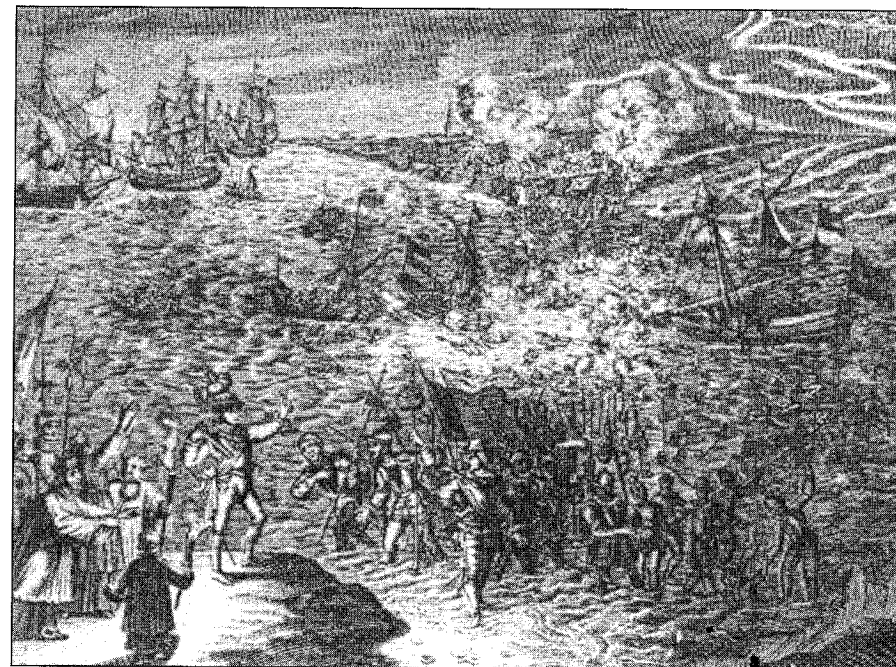
De landen moeten vol zijn 't zame

Van Zijne heerlijkheid.

Psalm 72 vers 11

Maar waar de Heere begint te werken, daar zit de duivel ook niet stil. Zowel inwendig als uitwendig zoekt hij te verscheuren en te verwoesten. Philips II werd hiervoor gebruikt, door zijn troepen deze richting uit te zenden, om de 'nye leer' uit te roeien.

Ook het dorp Bruinisse bleef niet verschoond van de komst van de Spanjaarden in die tijd, want in 1575 kwamen de Spaanse soldaten over een ondiepe zandplaat in Zijpe, ook naar het eiland Duiveland. Tijdens het beleg van Zierikzee, wat een half jaar duurde, roofden en moordden de onderbetaalde soldaten op het hele eiland. Na een verblijf van één jaar vertrok het leger van de Spanjaarden van het eiland Duiveland.

De Spanjaarden trekken door Zijpe naar Duiveland

Het was omstreeks 1590 dat de ruim honderd jaar oude kerk in handen van de hervormden kwam. Het kerkgebouw, waar de afgoderij van de Roomse kerk gepleegd was, werd eerst 'gezuiverd' van beelden en wandversieringen. Daarna werd er een begin gemaakt met de zuivere verkondiging van Gods Woord.

Er werden twee ouderlingen en twee diakenen aangesteld. Reeds de eerste maand werd de Heilige Doop en het Heilig Avondmaal bediend.

Predikanten in Bruinisse

De eerste predikant was Remeeus Monier. Hij was geboren in de Zuidelijke-Nederlanden en kwam vanuit Nieuwdorp naar Bruinisse. Hij was schijnbaar een man die niet zo veel studeerde, want hij werd wel eens vermaand om bij zijn onderwerp te blijven.

De kerkenraad voerde gelijk een strenge tucht in, omdat de bevolking niet alleen een los leven leidde, maar ook de 'Paapse' overblijfselen diep in de harten geworteld waren.

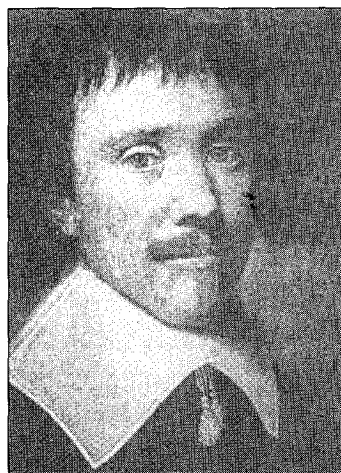
Dit kwam ook uit na een doopdienst, toen de moeder zei:

"Al dat ik niet volbrengen kan,
beveel ik God en den Heiligen Sint Jan."

Na het overlijden van de eerste predikant, in 1605, kwam het daarop volgende jaar eveneens uit Vlaanderen Jacob Baelde. Hij overleed reeds in 1616 en werd opgevolgd door Benjamin Rijswijck (1617-1624).

Daarna dienden de Hervormde Kerk tot 1870:

Johannes van Heyst	1625-1630
Pieter Maartense de Savere	1631-1637
Petrus Gribbius	1638-1642
Johannes Michaelides Haarlynck	1642-1646
Laurentius Piscator	1647-1653
Henricus Warendorp	1653-1675
Jacob de Graaf	1676-1680
Vincent Bolle	1681-1689
Isaäcus de Mey	1689-1692
Hieronymus Verdieren	1692-1717
Jacob Stevels	1718-1757
Gerardus Sevenhuyzen	1758-1803
Jacob Wanrooij	1803-1825
Dirk Johannes Dionysius de Vos	1826-1870 ⁴

Anthony de Jonge

*Elisabeth de Jonge-
van Hertsbeke*

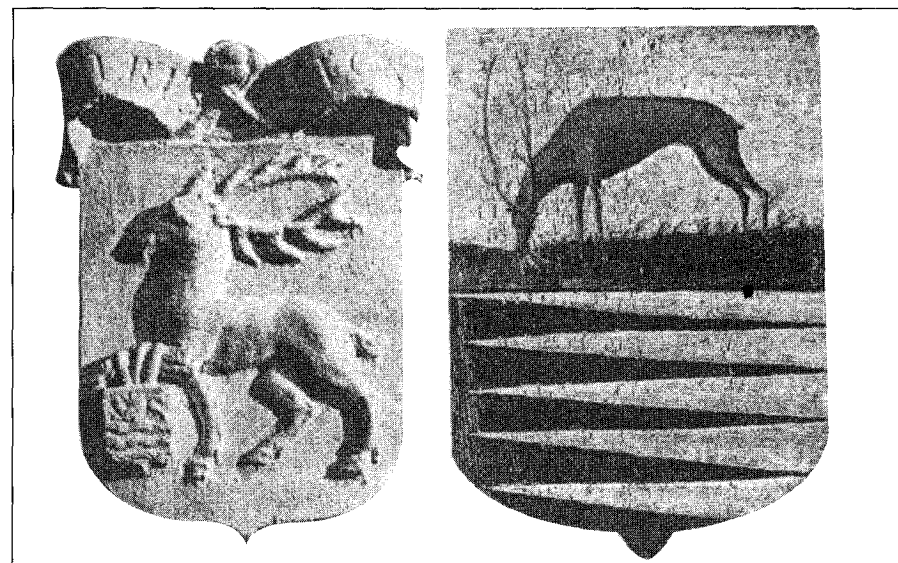
Terug naar de zeventiende eeuw

Vanaf 1611 was de Ambachtsheer van Bruinisse, Joncker Jan van Hertsbeke. Door hem werd het dorp met de kerk weer herbouwd van de gevolgen van de Spaanse bezetters.

Tien jaar later werd de Stoofpolder ingedijkt, wat landwinst opleverde.

Van 1641 tot 1653 was Elisabeth, de dochter van Joncker Jan ambachtsvrouwe van Bruinisse. Zij was getrouwd met Johan de Jonge. Hun zoon, Mr. Anthony de Jonge was ambachtsheer van 1653 tot 1669. Hij was in die tijd een van de knapste rechtsgeleerden uit Zeeland en had veel belangrijke functies, zoals griffier van de Rekenkamer van Zeeland, pensionaris van Zeelands hoofdstad Middelburg. Ook was hij afgevaardigde van de Staten van Zeeland naar de Staten-Generaal te Den Haag.

Maar vooral voor Bruinisse bleef hij een man die de belangen van het dorp behartigde.²

Wapen van Bruinisse, toen en nu.

De meekrap

In de nieuwste polder werd later een meestof gebouwd, waar de verbouwde meekrapplanten verwerkt werden. Hiervan komt de naam Stoofpolder. Toen er veel van de Franse hugenoten (Refuqiés) in 1572 na de 'bloedbrui-loff' en in 1685 na de herroeping van het Edict van Nantes, zich in Zeeland vestigden, verrezen er meestoven op de verschillende eilanden. Deze cultuur werd door de vluchtelingen vanuit hun land meegebracht.

Met de vlucht van 1685 kwamen de hugenoten ook naar Duiveland, vooral naar Zierikzee en Bruinisse. Sommige namen herinneren daar nog aan.¹

De meekrap is een plant waarvan de waarde in de wortel zit. De z.g. rubia-tinctorum (rode-verfplant).

Nadat er drie zomers over de plant waren gegaan, werd ze in het drooghuis

opgeslagen. Daarna werd ze gezuiverd en gedorsen om, na nog één keer drogen, in het 'stamphuis' bewerkt te worden. De gestampte meekrap werd in balen verpakt en klaargemaakt om als grondstof voor het kleuren van een bepaald produkt te dienen.²⁷

Meer dan tweehonderd jaar was deze cultuur op het eiland voor veel mensen een bron van inkomsten.

Visserij en mosselen

Omdat Bruinisse bijna rondom in het water lag, was de visserij de belangrijkste bron van inkomsten, wat het dorp welvarend maakte. Er was een bepaling gemaakt dat de wateren voor de ingezetenen waren en de vis niet naar Brabant of Vlaanderen zou gaan, of het moest in Bruinisse gekocht worden.

De vissers van de omliggende eilanden trokken zich van deze bepalingen niets aan, wat soms wel gevechten op de vissersboten tot gevolg had. Er werd zelfs op elkaar geschoten vanaf de schuiten.

In 1751 werd door de plaatselijke vissers een brief gezonden aan de Prins Willem IV van Oranje, waarin hulp gevraagd werd tegen de ongeregelde die plaats vonden.¹

Vanaf deze tijd ging men ook over tot het aanleggen van mosselbanken, wat

Simon Voorhoijf
Cornelis Smout
Nielaas Jacobus Bronkhorst
Jan De Koning
Daniel Jonckheere
Abraham Jansz
Cornelis De Koning
Jakob Kort
Bastiaan Okense
Willem Baas
Marinus van den Berge
Willem Smout

Handtekeningen van de vissers

daarna voor Bruinisse ook een belangrijke bron van inkomsten geworden is. Vooral met Antwerpen werden er goede zaken gedaan. Via de Schelde voeren de mosselscheepjes naar deze centrale havenstad, waar de mossels via de 'mosselmeiden' werden verhandeld. Deze handel heeft wel twee eeuwen geduurd. In heel Vlaanderen stonden de mossels uit Bruinisse bekend, zelfs tot in Brussel waren er klanten.

Johannes de Waal was in de volgende eeuw pachter van de Oude Tongse Bank, wat de allerbeste mosselkweekgrond was in de omgeving. Zijn zonen, maar ook de overige familie van 'De Waalen' leefden van de mosselcultuur. In de volgende hoofdstukken wordt nader over hen geschreven, want ook in kerkelijk Bruinisse namen ze een belangrijke plaats in.⁵³

Deze steen liet Anth. de Jonge in 1658 aanbrengen. Later is hij opnieuw aangebracht